

Műhelytanulmányok 150.

2024. március

Kerényi Ádám – Lakócai Csaba

TRENDEK, TÁMOGATÁSOK ÉS FELZÁRKÓZÁS

AZ EURÓPAI UNIÓ KELETI TAGÁLLAMAINAK NYÚJTOTT JUTTATÁSOK
ALAKULÁSA ÉS HATÁSAI AZ ELMÚLT KÉT ÉVTIZEDBEN

MMT

HUN-REN Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont

Világgazdasági Intézet

Műhelytanulmányok 150. (2024) 1–22. 2024. március

Trendek, támogatások és felzárkózás

Az Európai Unió keleti tagállamainak nyújtott juttatások alakulása
és hatásai az elmúlt két évtizedben

Szerzők:

Kerényi Ádám

tudományos segédmunkatárs

HUN-REN Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont

Világgazdasági Intézet

Lakócai Csaba

tudományos munkatárs

HUN-REN Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont

Világgazdasági Intézet

Minden itt kifejtett vélemény és következtetés a szerző sajátja, mely nem minden esetben tükrözi az HUN-REN KRTK, illetve a Világgazdasági Intézet kutatóinak véleményét

ISBN 978-963-301-729-6

ISSN 1417-2720

Trendek, támogatások és felzárkózás Az Európai Unió keleti tagállamainak nyújtott juttatások alakulása és hatásai az elmúlt két évtizedben

Kerényi Ádám¹, Lakócai Csaba²

Összefoglaló

A szovjet típusú tervgazdaságok összeomlását követően a posztoszocialista közép- és kelet-európai térségben a piacgazdasági átállással járó kezdeti sokk után megindult egy gazdasági konvergenciafolyamat. Ennek egyik állomása volt az Európai Unióhoz történő csatlakozás. A térség országainak többsége tagállammá vált, ami a felzárkózást megcélzó további támogatásokra tette őket jogosulttá. Az, hogy ezeknek a támogatásoknak a felhasználása mennyire volt hatékony az elmúlt évtizedekben, országonként eltérő, összességében ugyanakkor tovább folytatódott az érintett országok konvergenciája az Európai Unión belül. Tanulmányunkban a posztoszocialista térség tagállamainak nyújtott uniós pénzügyi támogatások megoszlását, valamint azoknak makrogazdasági és gazdasági jóléti mutatókra gyakorolt hatását vizsgáljuk meg 2004 és 2022 között. Míg a formális gazdasági és fogyasztási mutatók alakulásában jól kivehetők ezek a hatások, az informálisabb jóléti trendek esetében kevésbé mutathatók ki közvetlenül.

JEL: I31, O47, O52, P20, P27, Y10

Tárgyszavak: Európai Unió, integráció, posztoszocialista országok, támogatások, felzárkózás

1. Bevezetés

Az államszocialista tervgazdaságok összeomlását követően az 1990-es évek közepéig tovább nőtt a formális makrogazdasági mutatókban mért fejlettségbeli különbség Nyugat-Európa, valamint a rendszerváltó közép- és kelet-európai országok között. A múlt évezred utolsó éveitől kezdve a térség legtöbb országa elkezdett újból felzárkózni a kontinens

¹ tudományos segédmunkatárs, HUN-REN KRTK, Világgazdasági Intézet, 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4. Email: kerenyi.adam@krtk.hun-ren.hu

² tudományos munkatárs, HUN-REN KRTK, Világgazdasági Intézet, 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4. Email: lakocai.csaba@krtk.hun-ren.hu

nyugati feléhez, bár nem egyforma mértékben és időnként csak mérsékelt növekedési ütem mellett (Tomka, 2020). A viszonylagos felzárkózás az egyik implicit feltétele volt annak, hogy az Európai Unió 2004-ben tíz, majd 2007-ben kettő és 2013-ban további egy poszt-socialista országgal bővüljön.

Vida (2015) a négy visegrádi ország (Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia) makrogazdasági mutatóit vizsgálva megállapítja, hogy a 2004-es európai uniós csatlakozás és a 2008-as pénzügyi világválság közötti időszakban divergencia jellemezte ezeket az országokat egymáshoz képest. Az egy főre eső bruttó hazai össztermék (GDP) értékében mérve Magyarország tudta a legkevésbé kihasználni az uniós tagsággal járó fejlesztési támogatásokat, továbbá a vizsgált országok közül hazánkat sújtotta legjobban a válság. Ezzel szemben Lengyelország növekedési üteme volt a legnagyobb, és a válság hatása viszonylag mérsékelt volt ebben az országban a másik három visegrádi országhoz képest. Mindemellett az említett időszakban mindvégig Csehországnak volt a legmagasabb egy főre vetített GDP-értéke.

A 2010-es évektől ismét konvergálni kezdtek a térség országai. Pipień és Roszkowska (2019) megállapítása szerint az évtized második felében Közép- és Kelet-Európa homogén régióvá vált a formális makrogazdasági mutatók tekintetében. Aidukaite (2011) továbbá amellel érvel, hogy a poszt-socialista közép- és kelet-európai országok egy különálló jóléti állami modellt képviselnek. A rendszerváltó országok komparatív jóléti hasonlósága mellett a szakirodalom egy része a 2010-es évtizedben konvergenciát állapít meg a kontinens nyugati és keleti fele között a szubjektív jóllét tekintetében is³ (Guriev – Melnikov, 2018; Helliwell et al., 2023; Želinský, 2022). Ugyanakkor Carrasco-Campos és szerzőtársai (2017) empirikus elemzése azt mutatja, hogy hosszabb távon a formális jóléti rendszerek hatással vannak az általános jóllétre; azokban az országokban, ahol tartósan gyenge állami szociálpolitika jellemző, a lakosság általános elégedettsége az életminőséggel alacsonyabb annál, mint amire a formális makrogazdasági mutatók szerint következtetni lehetne.

A régió országaiban meghatározó a szocialista gazdasági múlt. A három balti, egykor a Szovjetunió részét képező államban (Észtországban, Lettországban és

³ A jólét méréséhez leggyakrabban immateriális, szubjektív változókat – pl. elégedettség az élethelyzettel vagy az anyagi körülményekkel – vesz figyelembe a szakirodalom. Korlátozott módon esetenként objektív változókkal is kifejezhető a jóllét, például a születéskor várható átlagos élettartammal.

Litvániában) több mint hetven évig, Közép- és Kelet-Európában pedig mintegy negyven évig tartott az államszocializmus. Bár mostanra a vizsgált országok mindegyike áttért a szocialista típusú tervgazdaságról a kapitalista piacgazdasági modellre, az már vitatható, hogy ez a közel három évtizede zajló átmenet sikeresnek tekinthető-e. Az átalakulásban meghatározó támogatást jelentettek és jelentenek az Európai Unióból érkező pénzügyi források, amelyek megszerzése és maximalizálása politikai hovatartozásokon és kormányokon átívelő cél volt már a csatlakozást megelőzően is (Kerényi, 2018).

A Világbank közgazdászai szerint egy úgynevezett „convergence machine” jött létre Európában (Gill-Raiser, 2012). A közép- és kelet-európai országok egy főre eső GDP-értékeinek EU-s átlaghoz történő felzárkózásáról több elemzés készült (Oblath, 2013). A regionális felzárkózást elemző írások NUTS2 szintű adatokat vizsgálnak (Lengyel, 2016). Az EU-tagság első öt (European Commission, 2009) és első tíz évéről (Éltető, 2014), illetve a még nem teljes első két évtizedről (Éltető-Szijaártó, 2018) is készültek átfogó elemzések, értékelések. Emellett olyan specifikus jelentések is megjelentek, amelyek egy adott időszakban érkező uniós források felhasználásának hatékonyságát értékelték (KPMG-GKI, 2017).

Jelen tanulmányunkban az elmúlt két évtized fő makrogazdasági mutatóit és az uniós támogatások eloszlását mutatjuk be statikus és idősoros adatokon keresztül. Adatainkat az Eurostat és az Európai Bizottság adatállományaiból gyűjtöttük. A következő részben az Európai Unió tizenegy közép- és kelet-európai posztszocialista tagországának⁴ nyújtott nettó juttatások megoszlását vizsgáljuk 2004 és 2022 között. Ezt követően vizsgálatunkat arra összpontosítjuk, hogyan alakultak az Európai Unióban töltött közel két évtized alatt a keleti tagállamok makrogazdasági, fogyasztási és jóléti mutatói. Az összehasonlítás érdekében további öt, Európai Unión kívüli délkelet-európai ország idősoros adatainak alakulását is figyelembe vesszük. Végül az Összegzés részben összefoglaljuk főbb megállapításainkat és következtetéseinket.

⁴ Ezek: Bulgária, Csehország, Észtország, Horvátország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Románia, Szlovákia és Szlovénia.

2. Az Európai Unió keleti tagállamainak adott nettó juttatások 2004 és 2022 között

A posztszocialista országok nem minden tekintetben alkotnak homogén tömböt, mégis több konvergáló tendencia is megfigyelhető az esetükben (pozitívak és negatívak egyaránt). A tizenegy vizsgált posztszocialista ország – amelyek az Európai Unió lakosságának mintegy negyedét adják – külgazdasági liberalizációja a gazdasági növekedésen túl lehetővé tette egy tőkeintenzív, magas technológiai színvonalú exportstruktúra kialakulását (Kerényi, 2018). A régióban a külföldi tőke beáramlása (FDI) és az uniós csatlakozásnak köszönhető intézményfejlődés voltak a növekedés elsődleges tényezői, amelyeket kiegészítettek az Európai Unió különböző támogatási alapjaiból érkező juttatások. Számítások szerint a válság előtti időszakban az európai uniós tagság évente átlagosan mintegy közel kétszázalékos addicionális növekedést jelentett az új uniós tagállamoknak. Modellszimulációk mutatták be, hogy az új tagállamok 50–100 bázispont előnyt élveznek a többi, hasonló gazdasági alapokkal rendelkező feltörekvő nemzetgazdasághoz képest (European Commission, 2009).

Az uniós tagság talán legnépszerűbb vívmánya a térség lakosai számára az volt, hogy könnyebbé vált a nyugati tagállamokban történő munkavállalás. Ugyanakkor a külföldön elérhető magasabb fizetések komoly elszívó erőt is jelentettek, amely miatt szinte mindenhol erősödött a képzett munkaerő elvándorlása. Lettország lakosságának például 10%-a – ami a munkaképes korúak 20%-a – hagyta el az országot, hogy külföldön vállaljon munkát (Kerényi, 2018).

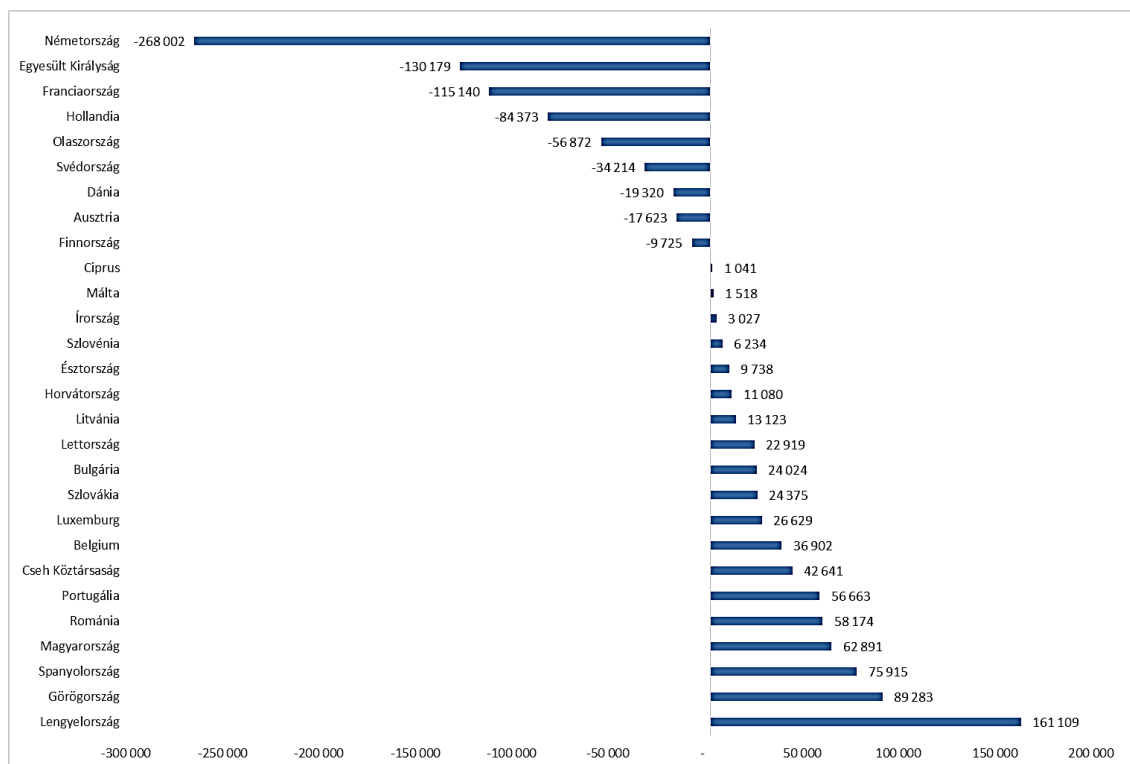
A munkavállalói elvándorlás ellenére a térség országai jól jártak az uniós csatlakozással a nettó támogatások tekintetében. A tizenegy vizsgált posztszocialista ország mindegyike nettó kedvezményezett volt 2004 és 2022 között (1. ábra). Összességében a legtöbb támogatást a legnagyobb méretű és lakosságú Lengyelország kapta, míg a kisebb lakosságú országok kevesebb támogatást kaptak (2. ábra). A támogatások teljes nettó összegével szemben az adott tagállam egy főre vetített nettó támogatásainak összege (3. ábra) jobban tükrözi az uniós juttatások jelentőségét az egyes országok számára; minél nagyobb az egy lakosra jutó összeg, annál számottevőbb volt a támogatás lakosságárányosan.⁵ Ebben a tekintetben két kislakosságú balti ország

⁵ Az egy főre vetített támogatások összegét a 2019-es lakosságszám alapján számoltuk ki a teljes vizsgált időszakra.

(Lettország és Észtország) volt a leginkább kedvezményezett. Rögtön ezeket az országokat követte az európai léptékkal mérve közepes lakosságú Magyarország. Népeségarányosan Lengyelország csak a hatodik legtámogatottabb ország volt a vizsgált időszakban.

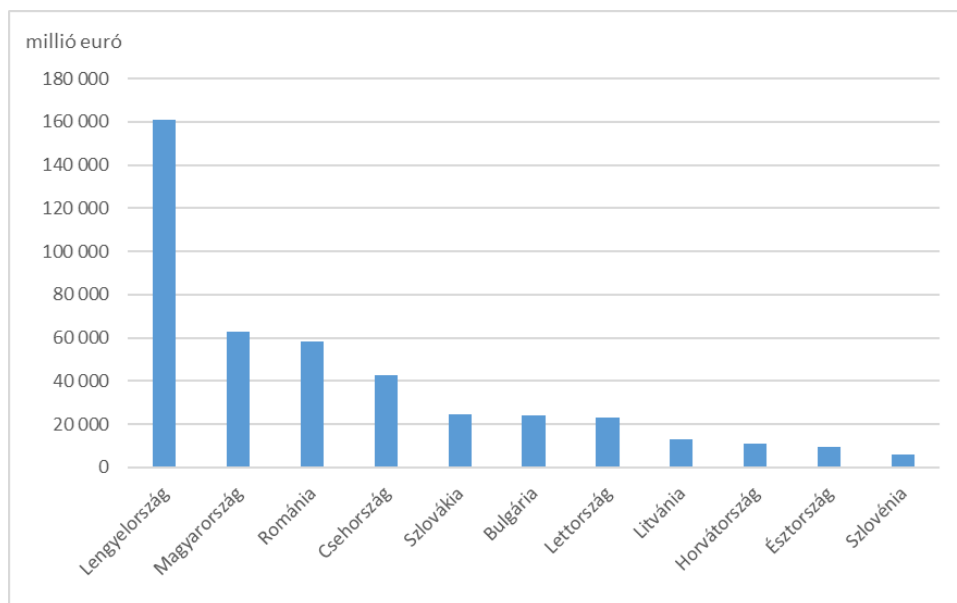
A három balti országnak (Észtország, Lettország és Litvánia) nyújtott magas – lakosságarányosan az első, második, illetve negyedik legmagasabb nettó összegű – uniós támogatásban szerepet játszott az, hogy a Baltikum nem csak posztoszocialista, hanem posztsovjet térség is, így különösen nagy gazdasági és társadalmi átalakulásra volt szükségük a felzárkózáshoz ezeknek a tagállamoknak. Azt, hogy ez mostanra már jobbára sikerült nekik, egyebek mellett az is bizonyítja, hogy a 2010-es években sikeresen csatlakoztak az euróövezethez. Magyarország esetében a nagy összegű uniós juttatások részben összefüggnek a rendszerváltást követő, hazánk gazdaságát és társadalmát különösen érzékenyen érintő piacgazdasági átállási sokkal, valamint a 2008-as pénzügyi válság erősen negatív hatásaival. A három másik visegrádi ország (Szlovákia, Lengyelország és Csehország) sorra az ötödik, hatodik és hetedik legnagyobb nettó kedvezményezett volt lakosságarányosan ebben az időszakban a vizsgált országok körében. A sorban utolsó előtti Szlovénia esetében a viszonylag alacsony összegű nettó juttatások mögött az állhat, hogy a térség többi országához képest itt gördülékenyen és – több makrogazdasági mutató tekintetében – sikeresen ment végbe a rendszerváltással járó gazdasági átállás. Bulgária, Románia és Horvátország szintén a sor végén szerepelnek, ami azzal függ össze, hogy ezek az országok a többiekénél később, csak 2007-ben, illetve 2013-ban váltak az Európai Unió tagjává.

1. ábra: Az Európai Unió tagállamainkat be- és kifizetési mérlege 2004-2022 között (millió euróban kifejezve)

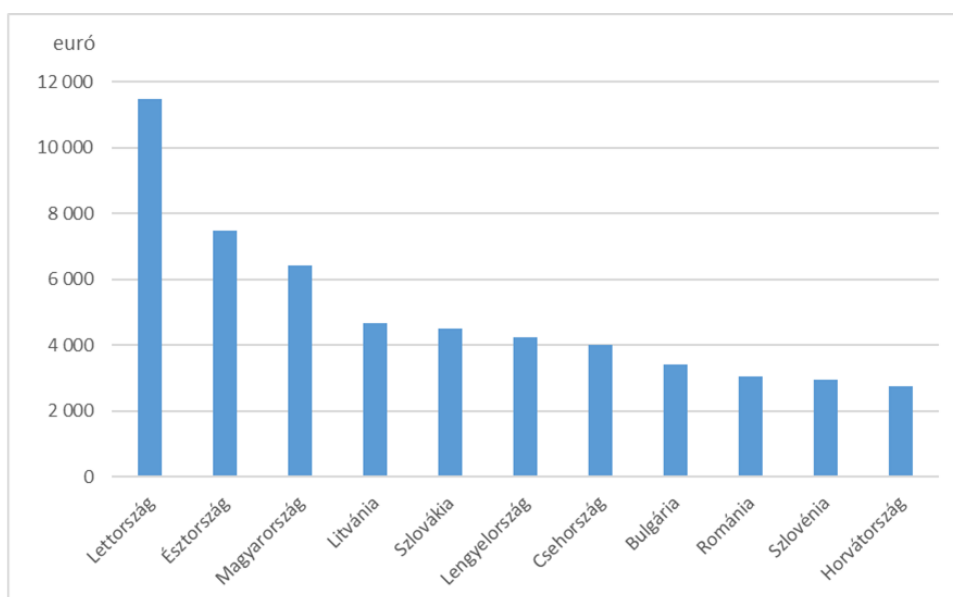
Forrás: saját szerkesztés az Európai Bizottság adatállománya alapján

2. ábra: Az uniós juttatások nettó összege a tizenegy vizsgált KKE-i országban 2004 és 2022 között

Forrás: saját szerkesztés az Európai Bizottság adatállománya alapján

3. ábra: Az egy főre jutó nettó uniós juttatások a tizenegy vizsgált KKE-i országban 2004 és 2022 között

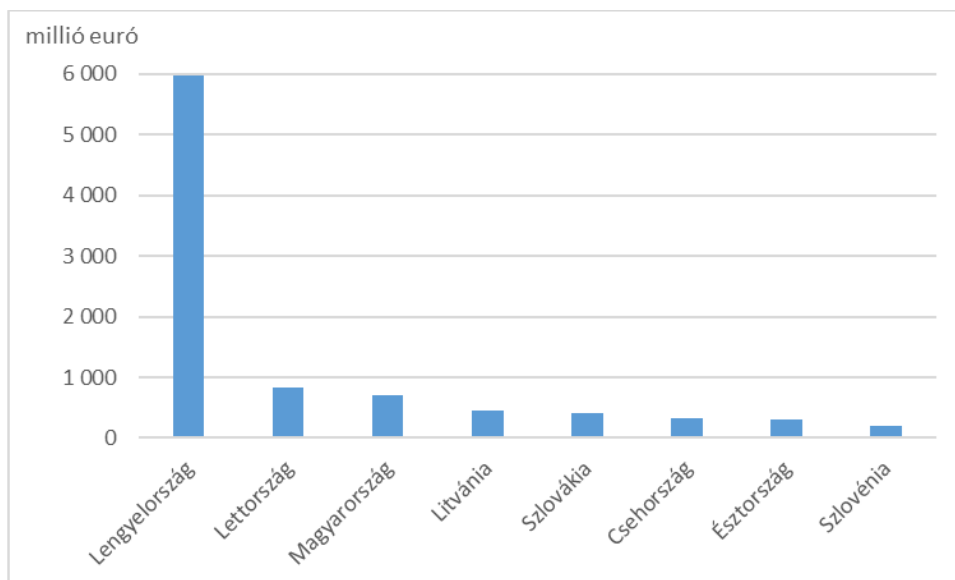
Forrás: saját szerkesztés az Európai Bizottság adatállománya alapján

A 2004 és 2022 közötti teljes időszakot érdemes az EU költségvetési ciklusaihoz igazodva alidőszakonként is megvizsgálni. Egyfelől a hétévenként újra tárgyalt és tervezett támogatási elosztások periódusonként eltérőek, másfelől pedig a vizsgált közel két évtizednyi időszak alatt világgazdasági konjunktúra- és válságidőszakok váltották egymást, amelyek hatással voltak az uniós szintű forráselosztásokra is.

Elsőként a 2004 és 2006 közötti hároméves időszakban nézzük meg a nettó juttatások összegét a 2004-ben csatlakozó nyolc kelet-európai ország esetében.⁶ Összességében Lengyelország kapta messze a legtöbb nettó juttatást (4. ábra), lakosságarányosan ugyanakkor csak a negyedik leg támogatottabb volt, míg a többi három visegrádi ország a sor végén szerepel Szlovénia mögött (5. ábra). Az egy főre eső juttatások tekintetében a három balti ország állt az élen a csatlakozást követő években.

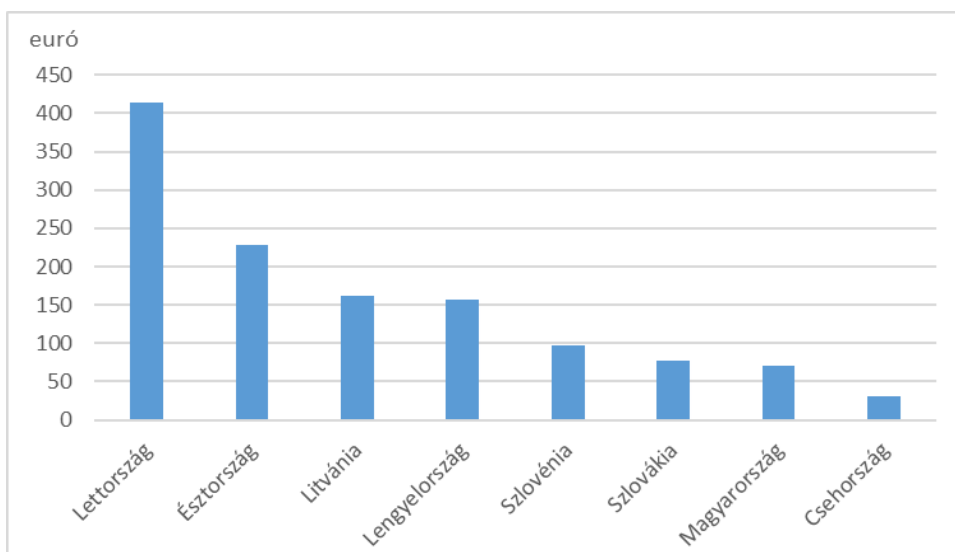
⁶ Bulgária és Románia ugyan kaptak már előcsatlakozási támogatásokat, mivel azonban ekkor még nem voltak az Európai Unió tagjai, a 4. és az 5. ábrán nem tüntettük fel ezeket az országokat, ahogyan az utolsóként csatlakozó Horvátországot sem.

4. ábra: Az uniós juttatások nettó összege 2004 és 2006 között

Forrás: saját szerkesztés az Európai Bizottság adatállománya alapján

5. ábra: Az egy főre jutó nettó uniós juttatások 2004 és 2006 között

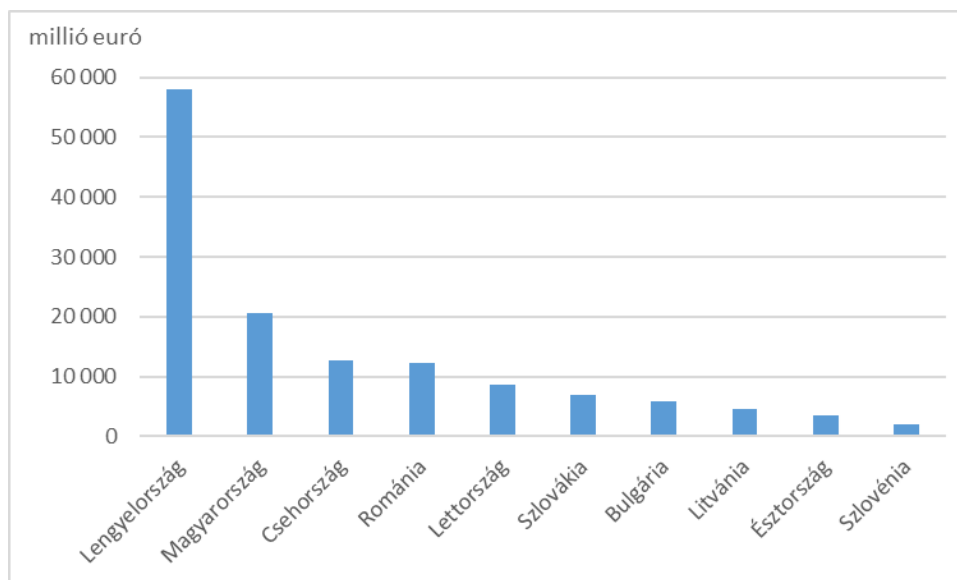

Forrás: saját szerkesztés az Európai Bizottság adatállománya alapján

A 2007 és 2013 közötti költségvetési tervezési ciklus idején is Lengyelország kapta messze kiemelkedően a legtöbb a nettó juttatást, amelyet Magyarország követett (6. ábra). Lakosságárányosan hazánk a harmadik legtámogatottabb volt ekkor két balti állam, Lettország és Észtország után (7. ábra). Bulgária és Románia kapta egy főre vetítve a

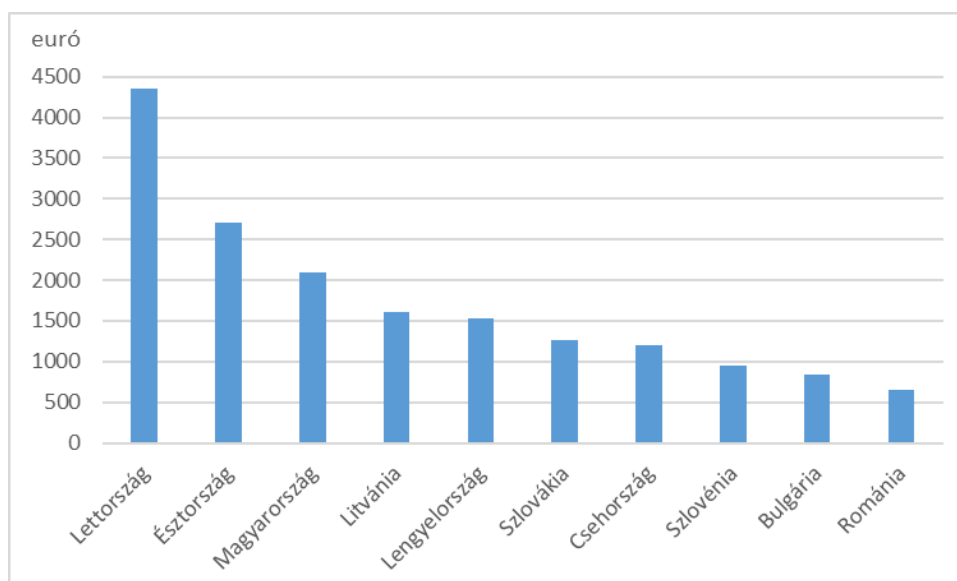
legkevesebb nettó támogatást ekkor, amiben szerepet játszhatott az is, hogy újonnan csatlakozókként még gyengébb volt a tárgyalási pozíciójuk a tervezési időszak elején ezeknek az országoknak.

6. ábra: Az uniós juttatások nettó összege 2007 és 2013 között

Forrás: saját szerkesztés az Európai Bizottság adatállománya alapján

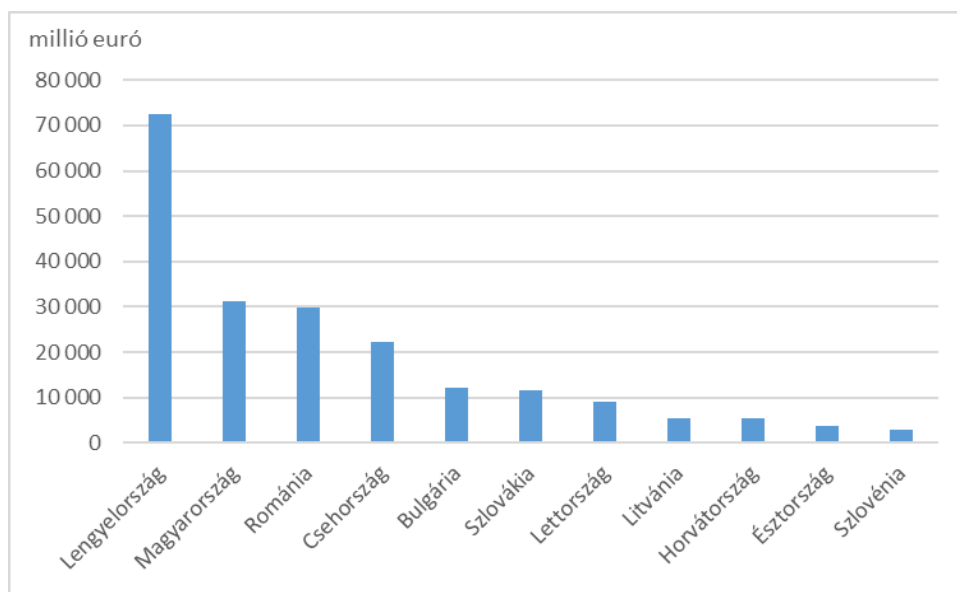
7. ábra: Az egy főre jutó nettó uniós juttatások 2007 és 2013 között

Forrás: saját szerkesztés az Európai Bizottság adatállománya alapján

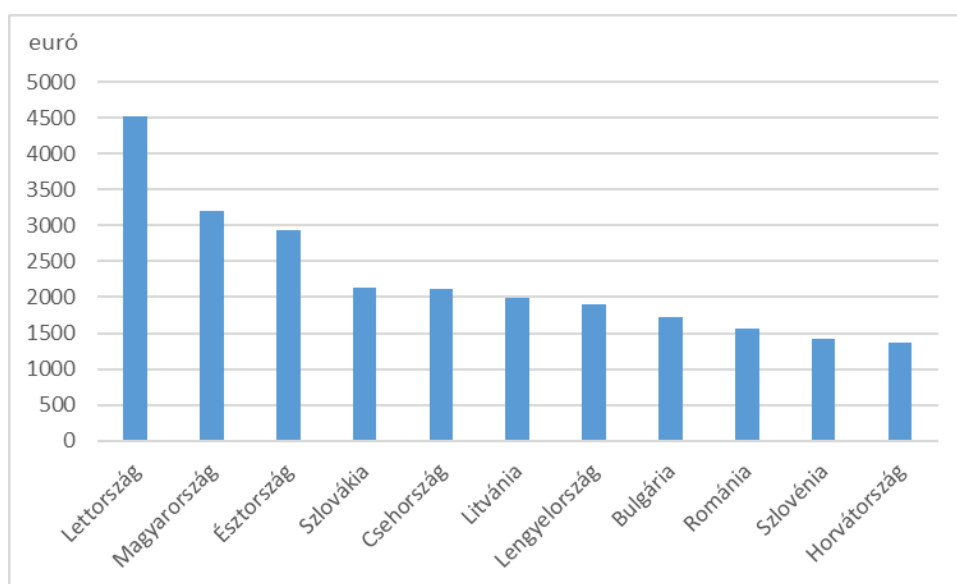
2014 és 2020 között Magyarország volt a második legtámogatottabb ország mind az összes, mind pedig az egy főre vetített nettó támogatás tekintetében (8. és 9. ábra). Az előbbi esetében (változatlanul) Lengyelország vezette az országsorrendet, az utóbbi esetében pedig Lettország. Az utoljára csatlakozó Horvátország volt lakosságárányosan a legkevésbé támogatott ekkor a vizsgált országok közül.

8. ábra: Az uniós juttatások nettó összege 2014 és 2020 között

Forrás: saját szerkesztés az Európai Bizottság adatállománya alapján

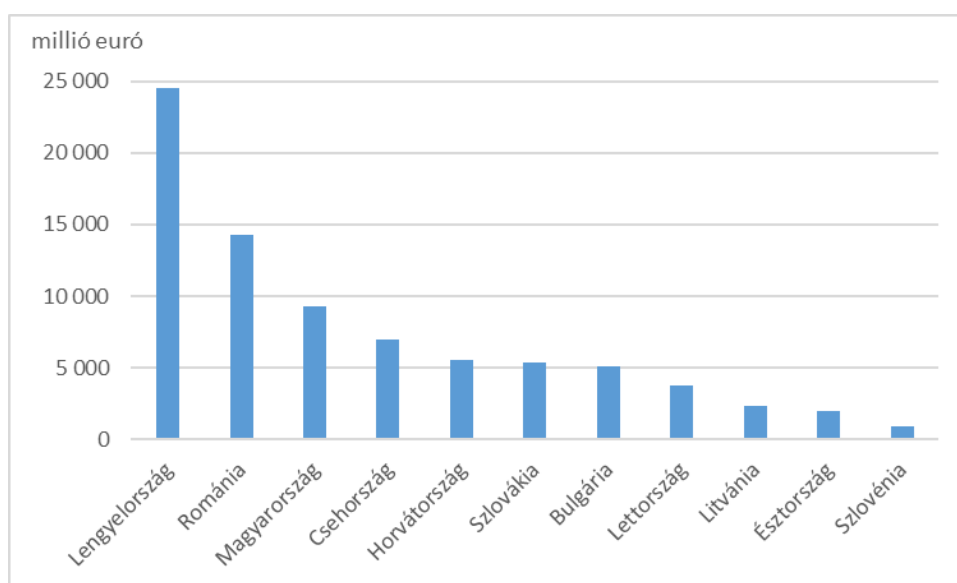
9. ábra: Az egy főre jutó nettó uniós juttatások 2014 és 2020 között

Forrás: saját szerkesztés az Európai Bizottság adatállománya alapján

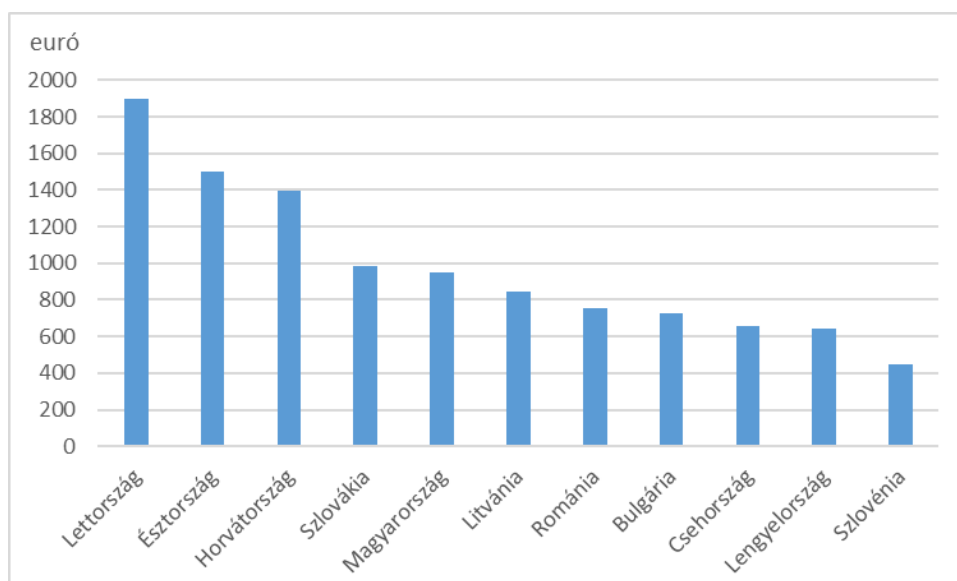
Az utolsó általunk vizsgált időszak egy költségvetési tervezési szempontból csonka periódus, amely mindössze két évet foglal magába. (2023-ra nézve még nincsenek végleges mérlegadatok, ezért azt az évet nem vizsgáljuk.) 2021 és 2022 járványévek voltak, ami – más egyéb szempontokkal együtt – rányomta bélyegét az uniós forráselosztásokra is. Továbbra is Lengyelország maradt a legtámogatottabb ország (10. ábra), lakosságárányosan azonban az utolsó előtti helyre került, míg Magyarország az ötödik helyre csúszott vissza (11. ábra). Horvátország ugyanakkor a harmadik helyre lépett előre a lakosságárányos nettó támogatottságot illetően.

10. ábra: Az uniós juttatások nettó összege 2021-ben és 2022-ben

Forrás: saját szerkesztés az Európai Bizottság adatállománya alapján

11. ábra: Az egy főre jutó nettó uniós juttatások 2021-ben és 2022-ben

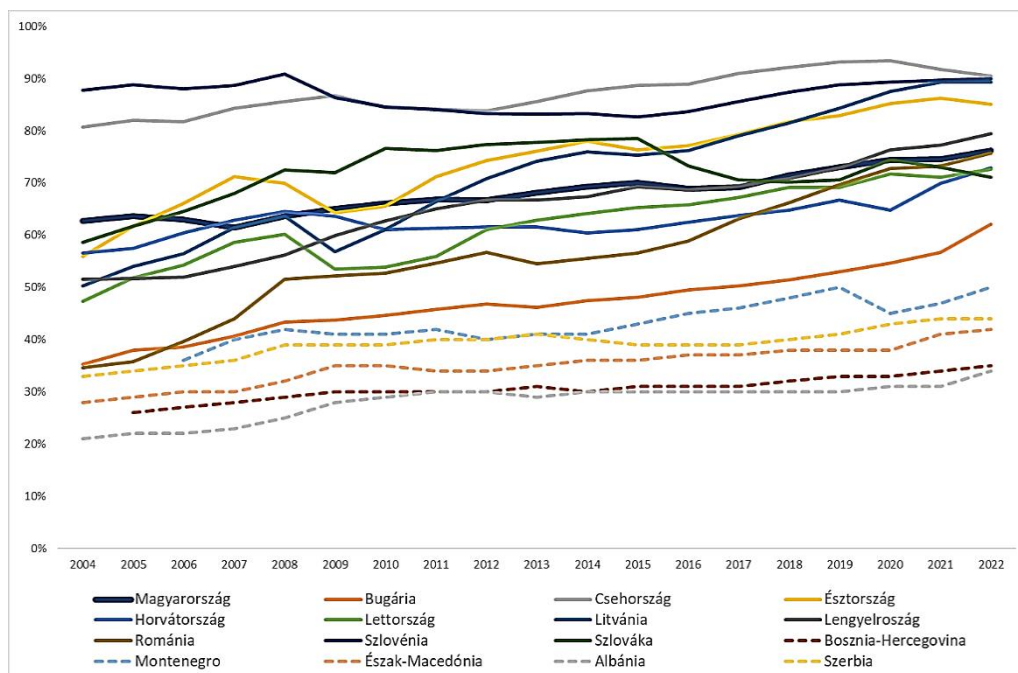
Forrás: saját szerkesztés az Európai Bizottság adatállománya alapján

3. Gazdasági, fogyasztási és jóléti trendek 2004-től

Az Európai Unióhoz 2004-ben vagy azután csatlakozott tizenegy posztszocialista országnak 2004 és 2022 között nyújtott, összesen mintegy 436,3 milliárd euró nettó juttatás nagy összeg ugyan, de adódik a kérdés, hogy ezek a juttatások mennyiben segítették ténylegesen a keleti tagállamok felzárkózását a nyugatiakhoz. Mivel ez egy igen összetett, csak korlátozottan számszerűsíthető, illetve a gazdasági szempontok mellett jogi és politikatudományi szempontokat is felvonultató esettanulmányokat igénylő kérdés, teljes körű választ nem tudunk adni rá a jelen tanulmányunk keretében. Helyette most csak három mutatóra korlátozzuk vizsgálatunkat; először az egy főre eső bruttó nemzeti össztermék (GDP), majd az egy főre eső fogyasztás, végül a születéskor való várható élettartam alakulását nézzük meg. A vizsgált országok közé kontrollállamként bevettünk még további öt posztszocialista országot – Albániát, Bosznia-Hercegovinát, Észak-Macedóniát, Montenegrót és Szerbiát –, amelyek nem tagjai az Európai Uniónak, ugyanakkor az Eurostatnak szolgáltatott adatokat az adott időszakban. Ezeknek az országoknak kontrollcsoportként történő vizsgálatát azért tartjuk fontosnak, mert egy jogosan felmerülő, de nehezen megválaszolható kérdés, hogy a keleti tagállamok közeledése az uniós átlaghoz inkább a tagsággal járó juttatások következménye-e, vagy esetleg hasonló, a konvergencia felé mutató tendenciák mentek volna végbe a térségben az európai uniós tagság nélkül is.

A vásárlóerő-paritáson mért bruttó nemzeti össztermék, valamint annak egy főre vetített értéke a legáltalánosabban használt formális makrogazdasági mutatók egyike. A 2000-es évek közepén a posztszocialista országokat még jelentős eltérés jellemezte az egy főre eső GDP mutatójának tekintetében, 2022-re azonban mind egymáshoz, mind pedig az Európai Unió átlagához közelebb kerültek az újonnan csatlakozó tagországok (12. ábra). A kontrollországokként vizsgált öt balkáni állam csak kisebb mértékben közeledett az uniós átlaghoz ebben az időszakban, és nem haladták meg annak 50%-át. Ha a tagállamok közül a legalacsonyabb egy főre eső GDP-vel rendelkező Bulgáriától eltekintünk, akkor még szembetűnőbb az uniós közép- és kelet-európai országok konvergenciája az öt uniós kívüli országhoz képest.

12. ábra: Az egy főre eső GDP alakulása 2004 és 2022 között a tizenegy közép- és kelet-európai tagállamban, valamint öt nyugat-balkáni kontrollállamban az EU27 átlagához képest

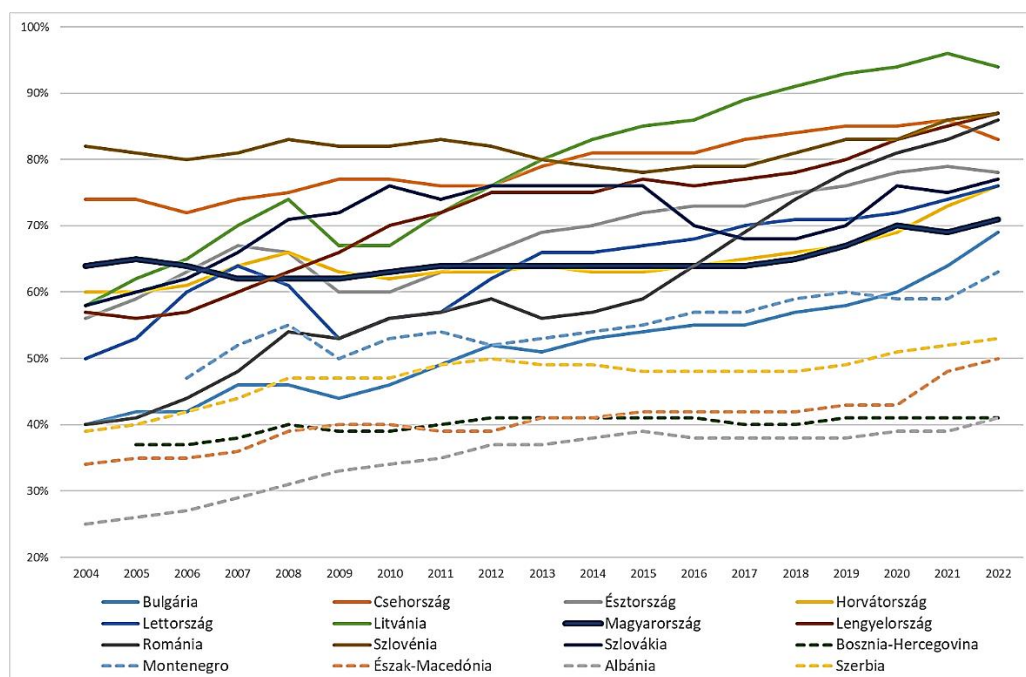
Forrás: saját szerkesztés az Eurostat adatállománya alapján

A fogyasztás tekinthető a formális gazdasági jólét egyik proxy változójának, bár csak korlátozottan és nem feltétlenül lineáris módon; egy bizonyos jövedelmi szint után az egy egységnyi gazdasági növekedés általában kisebb mértékű fogyasztásbeli növekedést von maga után, mint korábban, ami a fogyasztási kapacitás, illetve a fogyasztás célszerűségének korlátozott jellegéből, valamint a megtakarítási és fogyasztási szándék egymással ellentétes céljaiból ered. Ennek ellenére a vizsgált közép- és kelet-európai országok nyugat-európai tagállamokhoz történő relatív felzárkózásának tendenciaszerű kifejezésére alkalmas lehet ez a mutató, mivel az említett posztoszocialista országok egyelőre egyéb formális makrogazdasági mutatókban is elmaradnak még Nyugat-Európaéhoz képest.

A 13. ábrán látható, hogy 2004-hez képest 2022-re mind a tizenegy vizsgált országban közelített az egy főre eső fogyasztás az EU27 átlagához, bár ez a felzárkózási folyamat eltérő trendvonalak mellett történt. Magyarország például az országok sorrendjében a 2004-es, Szlovénia és Csehország mögötti harmadik helyről 2022-re

visszacsúszott a csupán Bulgáriát megelőző utolsó előtti helyre, ugyanakkor az egy főre eső fogyasztás már itt is meghaladta valamivel az uniós átlag 70%-át. Csehországban, Lengyelországban, Litvániában, Szlovéniában és Romániában az uniós átlag 80%-át is meghaladta a mutató a 2010-es évek végére. Litvániában ez az érték a 100%-hoz kezdett közelíteni. A kontrollországok közül csak Montenegró mozgott együtt valamelyest a keleti tagállamokkal, míg a többi négy ország fogyasztási mutatója a 2010-es évektől inkább stagnált, vagy csak kismértékben növekedett az uniós átlaghoz viszonyítva. Azt, hogy mennyire maradnak tartósak a trendek, egyelőre nehéz előre látni, mert a 2020-as évtized elejének válságai – előbb a járványhelyzet miatti recessziós visszaesés, majd az orosz-ukrán háborúval összefüggő energiaválság – esetenként csak hosszabb távon mutathatják ki a hatásaikat.

13. ábra: Az egy főre eső fogyasztás alakulása 2004 és 2022 között a tizenegy közép- és kelet-európai tagállamban, valamint öt nyugat-balkáni kontrollállamban az EU27 átlagához képest

Forrás: saját szerkesztés az Eurostat adatállománya alapján

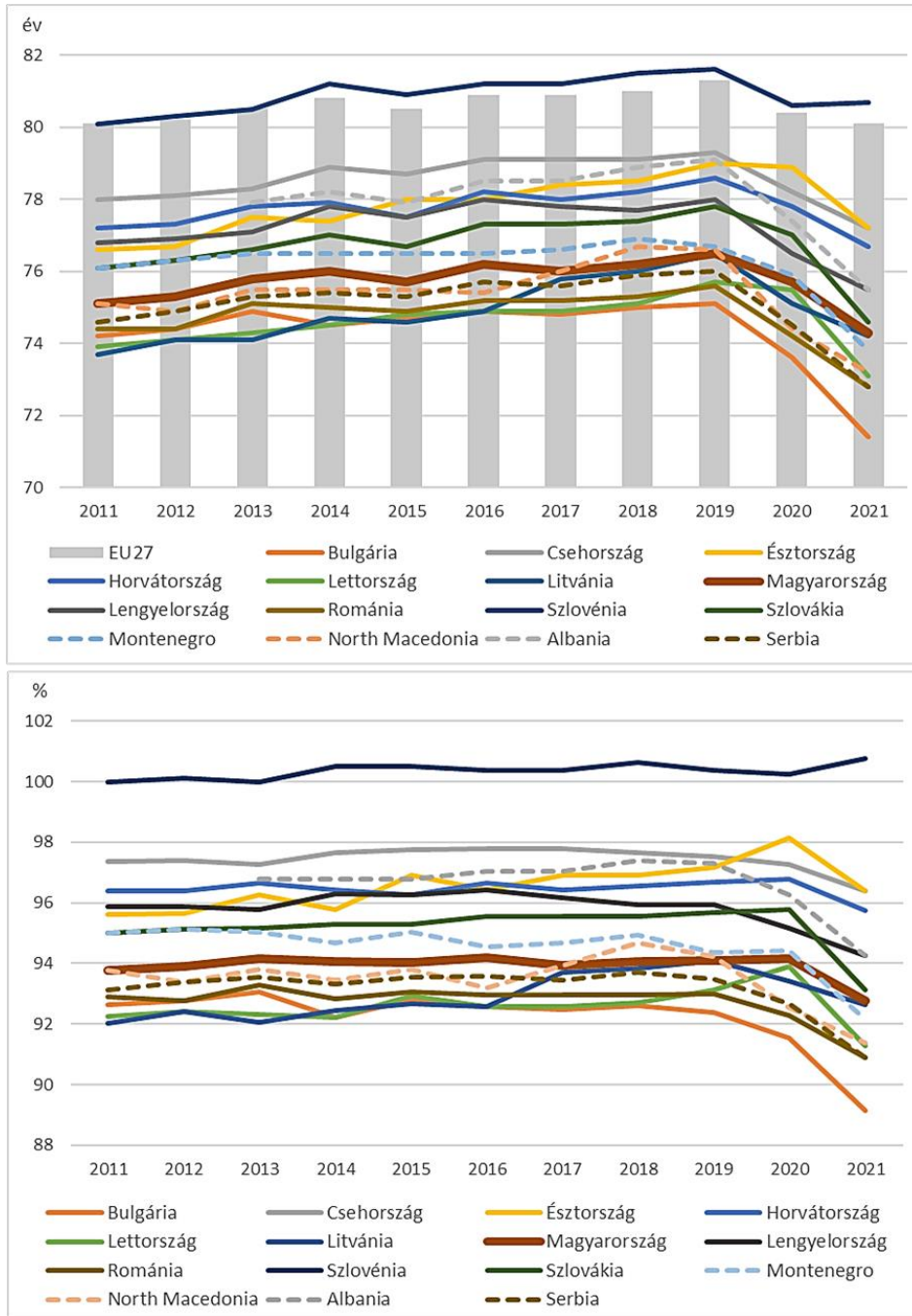
A születéskor várható átlagos élettartam tekinthető a fejlődés egyik objektív, ugyanakkor informális jóléti mutatójának, bár a fogyasztáshoz hasonlóan ezt is fenntartásokkal kell kezelni. Empirikusan bizonyított, hogy a formális makrogazdasági mutatók – mint például az egy főre eső GDP – tekintetében leggazdagabb országok körében a további gazdasági

növekedés önmagában már nem von maga után magasabb várható élettartamot (Walby, 2009). Ennek ellenére az Európai Unió tagállamainak összevetésekor használható egyéb mellett ez az indikátor is, részben azért, mert a nyugat-európai államok mindegyikében világviszonylatban magas a születéskor várható élettartam (Ibid), illetve azért, mert a keleti tagállamok még nem feltétlenül érték el a formális fejlődésnek azt a szintjét, amelynél a gazdasági növekedés már nincs közvetlen hatással a társadalmi jólétre.

A születéskor várható élettartamra vonatkozó országadatokat csak a 2011 és 2021 közötti évtizedre vonatkozóan vizsgáljuk. A 2022-es adatok egyelőre csak előzetesek, ezért nem vizsgáljuk ezt az évet. 2011 előtti adatsorok nem szerepelnek az Eurostat adatállományában, más szervezeteknek, pl. az Egyesült Nemzetek Szervezetének az adatai pedig némileg eltérő módszerrel kerültek kiszámításra, ami (kismértékben ugyan, de) eltérő értékekhez vezet, ezért nem vethetők közvetlenül össze az Európai Unió statisztikai hivatalának adataival. Ugyanakkor az Eurostat adatsorai tartalmazzák az EU27 átlagértékeit is, így alkalmasak az országadatokat uniós átalaggal történő összevetésére.

A vizsgált évtizedben mind a tizenegy kelet-európai tagállamban meghaladta a születéskor várható élettartam a 70 évet (14. ábra). Szlovéniában végig 80 év fölött volt a várható élettartam, amivel – a vizsgált tagállamok közül egyedüliként – az ország jobbra meghaladta az Európai Unió átlagát. Egészen 2021-ig mindegyik országban meghaladta a születéskor várható élettartam az uniós átlag 90%-át, ami arra utal, hogy ezen indikátor szerint a keleti tagállamok mind a nyugat-európai tagállamokhoz, mind pedig egymáshoz közelebb álltak, mint a fogyasztás tekintetében. 2020-ban, a járványidőszak első évében Észtország, Horvátország, Lettország és Magyarország még jobban megközelítette az uniós átlagot, 2021-ben viszont már mindegyik vizsgált országban látványosan visszaesett a várható élettartam, kivéve Szlovéniát, amelyik felfelé távolodott az uniós átlagtól ekkor. Mindez azzal függ össze, hogy a Covid19 legelső járványhulláma – amely leginkább az idősebb korosztályra volt veszélyes – még jobban megkímélte a térséget, mint a kontinens nyugati részét, a későbbi járványhullámok viszont a keleti tagországot sújtották jobban (Hajdu et al., 2024).

14. ábra: A születéskor várható élettartam alakulása 2011 és 2021 között a tizenegy közép- és kelet-európai tagállamban, valamint négy nyugat-balkáni kontrollállamban években kifejezve (fent) és az EU27 átlagához viszonyítva (lent)

Forrás: saját szerkesztés az Eurostat adatállománya alapján

A kontrollországok közül Bosznia-Hercegovinát ezúttal adathiány miatt kihagytuk. Érdekes, hogy a többi négy országban a születéskor várható élettartam nem maradt el a tagállamok sokaságának értékeitől, sőt, az Európa egyik legszegényebb államának számító Albániában magasabb volt a születéskor várható élettartam, mint a vizsgált országok többségében. Ugyanakkor poszt-socialista országokhoz képest erős makrogazdasági mutatókkal jellemezhető Lettországon és Litvániában a legalacsonyabbak között mozgott ez az érték (Bulgária és Románia mellett). Mindez két dologra enged következtetni a várható élettartam mutatójának tekintetében:

- 1) a vizsgált országcsoport egyes országai már elérték a formális gazdasági fejlettségnek azt a szintjét, amikor a makrogazdasági mutatóknál jelentősebbé válnak egyéb tényezők, mint például a földrajzi-környezeti viszonyok, ugyanakkor még nem épültek ki az ezeket (is) kompenzálni tudó, fejlett jóléti intézményrendszerek;
- 2) az uniós tagsággal járó juttatások közvetlenül nem befolyásolták a várható élettartam alakulását a vizsgált időszakban.

4. Összegzés

Tanulmányunkban az Európai Unió posztszocialista tagállamainak nyújtott nettó támogatások alakulását, valamint ezen országok makrogazdasági, fogyasztási és jóléti trendjeit vizsgáltuk. A nettó juttatások abszolút összegét elsősorban az országok mérete és lakossága befolyásolta, a népességarányos juttatások mértékét pedig azok gazdasági helyzete és politikai múltja. A támogatások elsődleges célja az uniós átlaghoz történő felzárkózás az attól elmaradó tagállamok esetében, amelyek körébe a posztszocialista térség valamennyi országa beletartozott a vizsgált időszakban.

Megállapítható, hogy a keleti tagállamoknak nyújtott uniós támogatások eltérő módon ugyan, de valamennyi országban hozzájárultak az Európai Unió átlaga felé történő közeledéshez az egy főre vetített bruttó nemzeti össztermék és fogyasztás mutatói tekintetében. A születéskor várható élettartam hossza a 2010-es években szintén közel állt az Európai Unió átlagához ezekben az országokban – Szlovéniában meg is haladta azt –, ugyanakkor az előbbi két gazdasági jóléti mutatóval ellentétben ez nem hozható egyértelmű összefüggésbe az európai uniós tagsággal és juttatásokkal.

A 2020-as évek eleje – előbb a világjárvánnyal együtt járó gazdasági recesszió, majd az orosz-ukrán háború kitörését követő energiaválság miatt – nemcsak a posztszocialista közép- és kelet-európai térségben, hanem egész Európában, sőt világviszonylatban is töréspontot hozott a gazdasági és jóléti mutatók többségét tekintve. A közeljövőben várható további bővítéssel együtt mindez rányomta bélyegét az éppen aktuális, 2021 és 2027 közötti időszakra vonatkozó uniós szintű költségvetési tervezésre és forráselosztásokra. Egyelőre még korai lenne értékelni azt, hogyan érintették és változtatták meg az elmúlt évek történései a felzárkózás utóbbi évtizedekben mutatkozó tendenciáit az Európai Unión belül; ennek a kérdésnek a megválaszolása a következő évek egyik aktuális kihívása lesz.

Hivatkozások

- Aidukaite, J. (2011): Welfare Reforms and Socio-Economic Trends in the 10 New EU Member States of Central and Eastern Europe. *Communist and Post-Communist Studies* 44(3): 211–219.
- Carrasco-Campos, Á. – Moreno, A. – Martínez, L-C. (2017): Quality of Life, Well-Being and Social Policies in European Countries. In: A. A. V. Boas (szerk.): *Quality of Life, Well-Being and Social Policies in European Countries*. Rijeka: InTech Open. pp. 137–149.
- Éltető, A. (szerk.) (2014): *Mind the gap. Integration Experiences of the Ten Central and Eastern European Countries*. Centre for Economic and Regional Studies of the Hungarian Academy of Sciences, Institute of World Economics. Budapest.
- Éltető A. – Szijártó N. (szerk.) (2018): *Változó Európai Unió a változó világban*. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Világgazdasági Intézet, Budapest.
- European Commission (2009): *Five years of an enlarged EU Economic achievements and challenges*. Letöltés dátuma: 2024. február 24, forrás: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication14078_en.pdf
- Gulácsi G. – Kerényi Á. (2023): Magyarország konfliktusokkal teli elfordulása az Európai Unió derékhadától és az unió válaszingykedései. *Közgazdasági Szemle* 70(10): 1131-1172.
- Gill, I. S. – Raiser, M. (2012): *Golden Growth: Restoring the Lustre of the European Economic Model*. (Washington, DC: World Bank Publications)
- Guriev, S. – Melnikov, N. (2018): Happiness convergence in transition countries. *Journal of Comparative Economics* 46(3): 683–707.
- Hajdu, T. – Krekó, J. – Tóth, C. G. (2024): Inequalities in regional excess mortality and life expectancy during the COVID-19 pandemic in Europe. *Scientific Reports* 14, 3835.
- Helliwell, J. F. – Huang, H. – Norton, M. – Goff, L. – Wang, S. (2023): World Happiness, Trust, and Social Connections in Times of Crisis. Chapter 2. In: J. F. Helliwell, R – Layard, J. D. Sachs – J–E. Neve – L. B. Aknin – S. Wang (szerk.): *World Happiness Report 2023*. [ismeretlen kiadó]. pp. 29–76.
- Kerényi Á. (2018): Posztszocialista tagállamok az Európai Unióban. In Éltető A. – Szijártó N. (szerk.): *Változó Európai Unió a változó világban*. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Világgazdasági Intézet, Budapest. pp. 81–107.
- KPMG-GKI (2017): *A magyarországi európai uniós források felhasználásának és hatásainak elemzése a 2007-2013-as programozási időszak vonatkozásában – Makrogazdasági elemzések összefoglalása*. Letöltés dátuma: 2024. Február 24, forrás: <https://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjw1rqZg73VAhUFvhQKHaGACCMQFggqMAE&url=https%3A%2F%2Fwww.palyazat.gov.hu%2Fdownload.php%3FobjectId%3D69501&usg=AFQjCNFCLtdT-tY2GrK7B9gblsxqdxHnEw>

- Lengyel, I. (2016): Competitiveness of Metropolitan Regions in Visegrad Counties. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 223(10): 357–362.
- Oblath, G. (2013): Hány év múlva? A konvergencia természetéről és időigényéről. *Statisztikai Szemle* (91)10: 925–946.
- Pipień, M. – Roszkowska, S. (2019): Heterogeneity of Convergence in Transition Countries. *Post-Communist Economies* 31(1): 75–105.
- Tomka, B. (2020): *Austerities and aspirations: a comparative history of growth, consumption, and quality of Life in East Central Europe since 1945*. CEU Press: Budapest, New York.
- Vida, K. (2015): Past, present and future macroeconomic trends of the Visegrad countries: heading towards more convergence?. In: Túry, G. (szerk.): *Prospects of the Visegrad cooperation. Identifying converging and diverging factors*. Institute of World Economics, Budapest. pp. 143–168.
- Želinský, T. – Mysíková, M. – Garner, T. (2022): Trends in Subjective Income Poverty Rates in the European Union. *The European Journal of Development Research* (34): 2493–2516.